

I.7. Az atomok elektronszerkezete és a periódusos rendszer

I.7.1. A periódusos rendszer

Tört.: 1860-as évek. *Dmitrii Mendeleev*, *Lothar Meyer*, *independently 1868, 1869...* (Már előttük: Két évvel az első nemzetközi vegyészkonferencia után, 1862-ben egy francia geológus *Alexandre Émile Béguyer de Chancourtois* az atomsúlyok szerint sorba rendezett elemek neveit egy **hengerpalástra** írta fel spirális alakban.)

Az atom belső szerkezetéről még semmit nem sejtve, atomsúlyok alapján rakták sorba az elemeket, s *periodicitást* fedeztek fel a tulajdonságokban ...

Ma tudjuk: a periodicitásnak **elektronszerkezeti** alapja van, ld. alább.

A mai ("hosszú") periódusos rendszer s-, p-, d-(ill. f-) mezőre tagolható, el. szerkezetet ld. alább.

Elnevezés: főcsoportok (nA), mellékcsoportok (nB);

(E furcsaság oka: pár évtizeddel ezelőtt, a „rövid” per. r.-ben 1A és 1B, 2A és 2B, stb. egy-egy oszlopban volt, s a „triádok”, mint Fe, Co, Ni 8B-ként a nemesgázok mellett a 8. oszlopban). Az újabb, IUPAC-ajánlás folyamatosan végigszámozza az oszlopokat, pl.: 3B-, 3A-ból lesz 3, ill. 13.

s block		d block										p block																																											
1A	2A	3B	4B	5B	6B	7B	8B	8B	8B	1B	2B	3A	4A	5A	6A	7A	8A																																						
1s	2s	3s	4s	5s	6s	7s	3d	4d	5d	6d	7d	2p	3p	4p	5p	6p	7p																																						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18																																						
11	12	19	20	37	38	55	56	87	88	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118

f block														
4f	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
5f	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102

Figyelem: a fenti tábla 'csal': 113, 115, 117 még NEM ismert. Melyik a legnagyobb rendszámú atom? A 118-ast már évekkel ezelőtt jelentette a Lawrence Livermore Lab., de bizonytalan volt. Mára elfogadott. (Előtte levők közül van 112, 114, 116).

I.7.2. Pályák, elektronkonfiguráció

Többelektronos atomokban minőségileg új vonás jelenik meg a H-atomhoz képest: elektron-elektron kölcsönhatás. Az elektronszerkezet leírása sokkal bonyolultabb.

Közelítő modellen alapszik a kémiában többnyire használt kép: független elektron modell: persze az el-el. taszítást nem hanyagolhatjuk el teljesen, de: egy adott elektron a többi átlagos (gömbszimmetrikus) terében mozog.

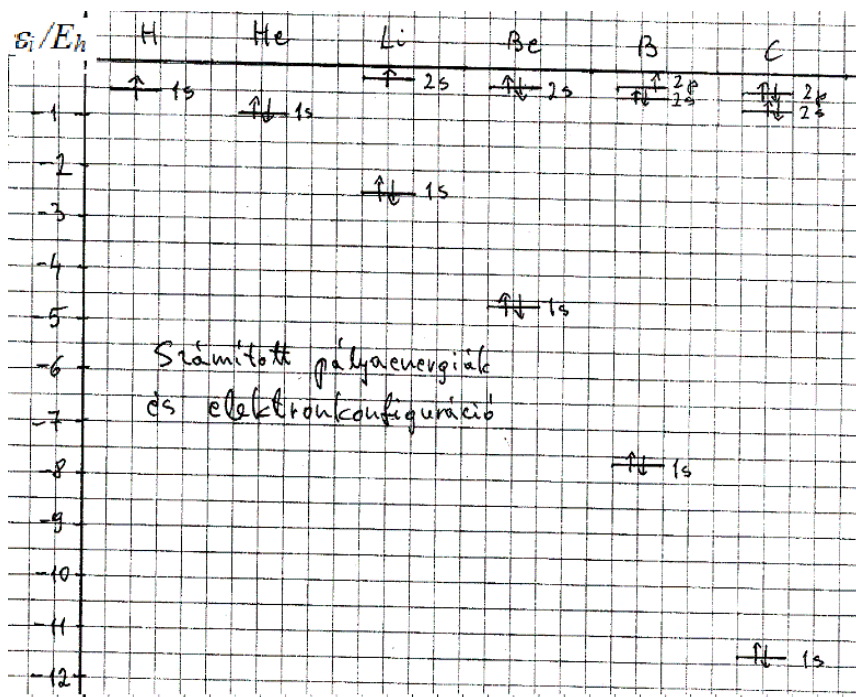
A hullámfv. legegyszerűbb matematikai alakja egy szorzatfüggvény, melynek tényezői a pályák: $\Psi(1,2,3, \dots n) = \psi_1(1)\psi_2(2)\psi_3(3) \dots \psi_n(n)$

{Csak a pontosság kedvéért: a kv. mech. alapelve, hogy azonos részecskék *nem különböztethetők meg*, ezért a fenti szorzatban az indexeket permutálni kell, n! szorzat kombinációja a helyesebb Ψ .}

A ψ_i -k „egyelektron-függvények”, csak egy-egy elektronhoz tartoznak; a H-atom gerjesztett állapotaiaként megismert pályák jellegét (szimmetriáját) mutatják, melyeket itt is *n, l, m* kvantumszámok jellemeznek.

A szokásos jelölés most is: 1s, 2s, 2p, 3s, 3p, 3d, stb.

A pályákhoz **pályaenergia** tartozik. Ez - szemben a H-atommal - *n és l* kv.számoktól függ! Egyszerű képlet itt nincs, de pontosan számolhatók (a Schr. egy. közelítő megoldásaként). Figyelem: az atom teljes energiája nem egyszerűen a pályae energiák összege!

Aufbau-elv: Az atomokban, ahogy növekszik a rendszám, az elektronok növekvő energia sorrendjében töltik be a pályákat. A feltöltés során érvényesül a

Pauli elv: két elektronnak nem lehet mind a négy kvantumszáma azonos. Más szóval: ha n , l , m adott, m_s még kétféle lehet, vagyis egy pályán a kétféle spinirányítottságnak megfelelően max. két elektron lehet.

Héj;n; alhéj: n, l . Fentiek szerint, egy alhéjon belül a pályák energiája azonos. (pl. a 3 db p-pálya, p_x, p_y, p_z , azonos energiájú, hasonlóan az 5 db d-pálya, 7 db f-pálya stb..)

Hund-szabály: adott alhéjon lehetőleg maximális számú párosítatlan – azonos spinirányú – elektron legyen.

H: $1s^1$; He: $1s^2$; Li: $1s^2 2s^1$; Be: $1s^2 2s^2$; B: $1s^2 2s^2 2p^1$;

C: $1s^2 2s^2 2p^2$, a két p-elektron spin-iránya azonos! A N-nél 3 párosítatlan el.; az O-nél egy pár már megjelenik, ...

Elektronkonfiguráció: megadjuk az elektronok számát mindenegyed alhéjon.

Figyeljük a periodicitást: a külső (vegyérték-) elektronhéj jellege ismétlődik - az alatta levő (egyre nagyobb) zárt héjak a kémiai tulajdonságokat kevésbé befolyásolják.)

Z	Symbol	Neutral	Positive ion
1	H	$1s^1$	-
2	He	$1s^2$	$1s^1$
3	Li	[He] $2s^1$	$1s^2$
4	Be	[He] $2s^2$	[He] $2s^1$
5	B	[He] $2s^2 2p^1$	[He] $2s^2$
6	C	[He] $2s^2 2p^2$	[He] $2s^2 2p^1$
7	N	[He] $2s^2 2p^3$	[He] $2s^2 2p^2$
8	O	[He] $2s^2 2p^4$	[He] $2s^2 2p^3$
9	F	[He] $2s^2 2p^5$	[He] $2s^2 2p^4$
10	Ne	[He] $2s^2 2p^6$	[He] $2s^2 2p^5$
11	Na	[Ne] $3s^1$	[He] $2s^2 2p^6$
12	Mg	[Ne] $3s^2$	[Ne] $3s^1$
13	Al	[Ne] $3s^2 3p^1$	[Ne] $3s^2$
14	Si	[Ne] $3s^2 3p^2$	[Ne] $3s^2 3p^1$

15	P	[Ne] 3s ² 3p ³	[Ne] 3s ² 3p ²
16	S	[Ne] 3s ² 3p ⁴	[Ne] 3s ² 3p ³
17	Cl	[Ne] 3s ² 3p ⁵	[Ne] 3s ² 3p ⁴
18	Ar	[Ne] 3s ² 3p ⁶	[Ne] 3s ² 3p ⁵
19	K	[Ar] 4s ¹	[Ne] 3s ² 3p ⁶
20	Ca	[Ar] 4s ²	[Ar] 4s ¹
21	Sc	[Ar] 3d ¹ 4s ²	[Ar] 3d ¹ 4s ¹
22	Ti	[Ar] 3d ² 4s ²	[Ar] 3d ² 4s ¹
23	V	[Ar] 3d ³ 4s ²	[Ar] 3d ⁴
24	Cr	[Ar] 3d ⁵ 4s ¹	[Ar] 3d ⁵
25	Mn	[Ar] 3d ⁵ 4s ²	[Ar] 3d ⁵ 4s ¹
26	Fe	[Ar] 3d ⁶ 4s ²	[Ar] 3d ⁶ 4s ¹
27	Co	[Ar] 3d ⁷ 4s ²	[Ar] 3d ⁸
28	Ni	[Ar] 3d ⁸ 4s ²	[Ar] 3d ⁹
29	Cu	[Ar] 3d ¹⁰ 4s ¹	[Ar] 3d ¹⁰
30	Zn	[Ar] 3d ¹⁰ 4s ²	[Ar] 3d ¹⁰ 4s ¹
31	Ga	[Ar] 3d ¹⁰ 4s ² 4p ¹	[Ar] 3d ¹⁰ 4s ²
32	Ge	[Ar] 3d ¹⁰ 4s ² 4p ²	[Ar] 3d ¹⁰ 4s ² 4p ¹
33	As	[Ar] 3d ¹⁰ 4s ² 4p ³	[Ar] 3d ¹⁰ 4s ² 4p ²
34	Se	[Ar] 3d ¹⁰ 4s ² 4p ⁴	[Ar] 3d ¹⁰ 4s ² 4p ³
35	Br	[Ar] 3d ¹⁰ 4s ² 4p ⁵	[Ar] 3d ¹⁰ 4s ² 4p ⁴
36	Kr	[Ar] 3d ¹⁰ 4s ² 4p ⁶	[Ar] 3d ¹⁰ 4s ² 4p ⁵

Megfigyelendő:

1. Atomsúlyokkal együtt halad a rendszám, kivéve Ar - K (és lentebb Te - I). Ezért lehetett sikeres Mengyelejev...

2. A 3d - 4s pálya betöltése megfordulhat ... (hasonlítsuk össze az atomot és az iont ...).

Félreértések számos tankönyvben. Valójában mindig a 3d pályaenergia alacsonyabb a 4s-nél; de az atom teljes energiája szempontjából mégis előnyösebb lehet a 4s betöltése (K, Ca-nál 4s, a 3d csak a Sc-nál indul).